

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1996

8

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1997, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: opgraving van het poortgebouw van het blokhuis te Stavoren, pp. 124-128

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0632 7

PALEO-AKTUEEL

8

redactie

Mette Bierma

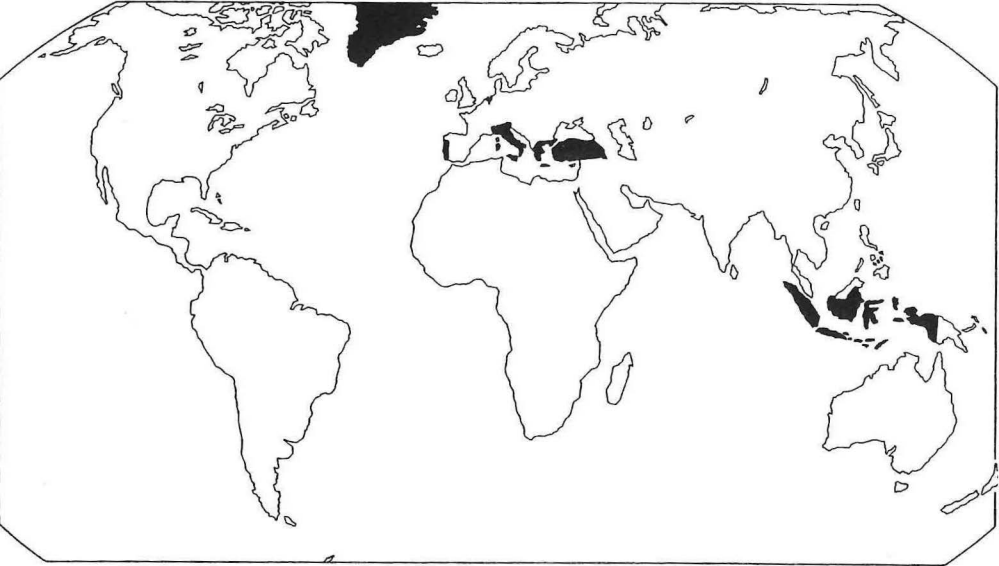
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

Groningen, 1997

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Indonesië, Italië, Nederland, Portugal, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Delfzijl; 2. Lageland; 3. Haren; 4. Jelsum; 5. Wijnaldum; 6. Rewert; 7. Leeuwarden; 8. Stavoren; 9. Rijs; 10. Oldeholtwolde; 11. Anlo; 12. Gasteren; 13. Balloo; 14. Rolde; 15. Borger; 16. Darp; 17. Meppen.

INHOUD

L.J.M. VAN ES & K. WALCH Een vondst van reuzenhert bij Delfzijl (Gr.)	9
G.J. BARTSTRA Het Toaliaan	11
D. STAPERT & L. JOHANSEN Het <i>ANALITHIC</i> -project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.)	15
D. STAPERT & G.R. BOEKSCHOTEN Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.)	20
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit paleo-Eskimonederzettingen in West-Groenland	24
M.J.L.Th. NIEKUS, J.P. DE ROEVER & J.L. SMIT Een vroeg-mesolithische nederzetting met tranchetbijlen bij Lageland (Gr.)	28
S. BOTTEMA & A. WALSWEEER De hazelaar, gesponsord door het klimaat of door de mens?	33
H. BUITENHUIS Asıklı Höyük: vroege domesticatie en veeteelt	38
J.N. LANTING & A.L. BRINDLEY Dateringen voor oorsprong en verspreiding van de Europese boomstamkano	43
J.N. LANTING Het zogenaamde hunebed van Rijs (Fr.)	47
A.L. BRINDLEY Het gebruik van megalietgraven in Noord-Nederland	51
A.D. NEVES ESPINHA Megalithische monumenten in Évora-Reguengos de Monsaraz (Port.)	55
F.A. VEENMAN Landevaluatie in de Pontijnse regio (Zuid-Latium, Italië), dateringsproblemen rond een bronstijd-akkerbouwfase	59
M. KLEIBRINK Weven voor de godin: een labyrint	63

M. ESSINK	
De vondstcontext van bronzen speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armringen uit Noord-Nederland	68
M.J.M. DE WIT	
Een aantal bijzondere Drentse grafvondsten uit de vroege en midden-ijzertijd	71
W. PRUMMEL & M.C.V. VINK	
Dierenbotten uit Argos op het voormalige BAI in Groningen	74
E.J. DROST	
Nederzettingen en landschap in het stroomgebied van de Astura, Zuid-Latium, Italië	79
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & G.J.M. VAN OORTMERSSEN	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (3), het aardewerkonderzoek	84
Y. DIJKSTRA, H.R. REINDERS, V. RONDIRI & Z. MALAKASIÓTI	
Van Duivelsberg tot Rode Rots: de survey van 1996 in de vlakte van Almiros (Griekenland)	89
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & H.R. REINDERS	
Veldwerk in de vlakte van Antiochië	93
S. BOTTEMA, A. SARPAKI, H.R. REINDERS & N. MACGILLAVRY	
Minoïsch Kreta en de uitbarsting van Santorini	97
J.M. BOS, J. SCHEFFER & J.H. ZWIER	
Een terpzool bij Rewert (gem. Littenseradiel, Fr.)	100
C. VERMEEREN & J. SCHELVIS	
Ondernemers in archeologie. Een factor van belang binnen het Nederlandse archeologische bestel	102
J.T. ZEILER	
Offers en slachtoffers. Faunaresten uit de Fortunatempel te Nijmegen (2e eeuw n.Chr.)	105
J.M. BOS & A.J. NIJBOER	
Koninklijke patronage: de edelsmid van Wijnaldum (Fr.)	108
A.J. NIJBOER & C. TULP	
De vloer van een smidse te Wijnaldum (Fr.)	111
D.A. GERRETS	
Waarom was de eigenaresse van de fibula van Wijnaldum een koningin?	115
H.A. GROENENDIJK, P.B. KOOI & M.J.L.Th. NIEKUS	
Een Olde Hof te Haren (Gr.)	118

A. JAGER	
Camminghaburg te Leeuwarden en Dekemastate te Jelsum (Fr.)	121
A. UFKES	
Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuys' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.)	124
J.M. BOS & G.J. DE LANGEN	
Prospectie, tussen drijfzand en beleid: Stavoren (gem. Nijefurd, Fr.)	129

Voorwoord

Deze achtste aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen in 1996.

Een belangrijke gebeurtenis voor het onderzoek in dat jaar was ook de toewijzing van twee grote projecten door de Stichting voor Historische Wetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Het Italische project hangt nauw samen met het werk dat door P.J.A. Attema en anderen in deze en eerdere *Paleo-aktueels* is beschreven. Dit onderzoek wordt samen met de Vrije Universiteit uitgevoerd. Het andere project, samen met de Universiteit van Amsterdam over de opkomst van het Friese koninkrijk, is voortgekomen uit de opgravingen in Wijnaldum, waarover eveneens uitvoerig is bericht.

In totaal zullen acht promotie-onderzoekers en twee post doc-onderzoekers de gelederen van de drie instituten komen versterken.

Paleo-aktueel houdt U op de hoogte.

DE VONDSTCONTEXT VAN BRONZEN SPEERPUNTEN, DOLKEN, ZWAARDEN, MESSEN EN HALS- EN ARMRINGEN UIT NOORD-NEDERLAND

Marije Essink

In navolging van en aansluitend op het onderzoek van Janneke Hielkema naar de vondstcontext van bronzen bijlen uit Noord-Nederland (Hielkema, 1994; 1995), is door mij in het kader van mijn doctoraalscriptie eenzelfde soort onderzoek gedaan naar de context van een aantal andere categorieën bronzen voorwerpen, eveneens uit Noord-Nederland (Essink, 1996a). Het ging hierbij om speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armringen.

Doelstelling van dit onderzoek was om uit te zoeken in wat voor vondstcontext deze voorwerpen zijn gevonden en om een verklaring te geven voor het gevonden patroon.

Voor elke onderzochte categorie werden per provincie de gegevens over onder andere de vindplaats en de vondstomstandigheden van de voorwerpen samengebracht in een catalogus (Essink, 1996b). Er werden in totaal 115 vondsten onderzocht, namelijk 42 van speerpunten, 13 van dolken, 10 van zwaarden, 16 van messen, 29 van armringen en 5 van halsringen.

Vervolgens werden de voorwerpen uit de verschillende categorieën ingedeeld naar vondstcontext. Er werden vier verschillende vondstcontexten onderscheiden: grafvondsten, meervoudige vondsten, enkelvoudige vondsten en vondsten met onbekende vondstcontext. Er werden geen vondsten aangetroffen in nederzettingcontext. Bij de meervoudige en enkelvoudige vondsten werd nog een verder onderscheid gemaakt in vondsten uit een natte context (veen, rivier, moeras) en vondsten uit een droge context.

De verspreiding van de voorwerpen over de verschillende vondstcontexten is weergegeven in tabel 1. Hieruit blijkt dat bij de speerpunten, dolken, zwaarden, messen en halsringen de meeste vondsten enkelvoudige vondsten uit natte context zijn. Ook zijn er bij deze categorieën relatief veel meervoudige vondsten uit natte

context. Grafvondsten daarentegen komen bij deze categorieën weinig voor, dit in tegenstelling tot bij de armringen. Van deze categorie zijn de meeste vondsten juist afkomstig uit graven.

Van het totaal van de enkelvoudige vondsten komt het grootste deel (53 van de 60) uit een natte context. Bij het totaal van de meervoudige vondsten is de verdeling over een natte en droge context ongeveer gelijk (11 tegen 8). Van de 53 enkelvoudige vondsten uit natte context zijn er 31 vondsten van speerpunten.

Over de ruimtelijke verspreiding van de onderzochte voorwerpen kan vermeld worden dat ze geconcentreerd zijn in Oost- en Zuidoost-Drenthe, in veengebieden. Er is met name een concentratie van bronsvondsten rond Emmen. Dit beeld komt overeen met het beeld van de verspreiding van de door Hielkema onderzochte bijlen. Er zijn relatief weinig vondsten uit Groningen en Friesland. Dit verschil in vondstdichtheid tussen Drenthe enerzijds en Groningen en Friesland anderzijds heeft verschillende oorzaken.

Ten eerste is het tijdstip waarop de verschillende gebieden zijn ontgonnen van invloed op de verspreiding van de vondsten. De vennen in Friesland zijn al in de 16e en 17e eeuw ontgonnen, waarbij veel vondsten verloren zullen zijn gegaan door onwetendheid van de vindsters. Ook de manier van ontginnen zal van invloed zijn geweest: bij graaf- en ontginningswerkzaamheden met de hand is de kans om iets te vinden het grootst; bij gebruik van machines is die kans veel kleiner. Verder kunnen de vondstconcentraties in Drenthe veroorzaakt zijn door bewoningsconcentraties in dat gebied tijdens de bronstijd. De vondstarmoede van het Fries-Groningse kustgebied kan verklaard worden doordat het veen in dit gebied na de bronstijd bedekt is met een dikke laag klei.

Tabel 1. Verdeling der onderzochte voorwerpen over de verschillende vondstcontexten.

	Speerpunten	Dolken	Zwaarden	Messen	Armringen	Halsringen	Totaal
Grafvondst	1	5	2	2	16	1	27
Meervoudig nat	3	-	1	3	3	1	11
Meervoudig droog	1	-	-	3	4	-	8
Enkelvoudig nat	31	6	7	6	-	3	53
Enkelvoudig droog	3	2	-	2	3	-	10
Onbekend	3	-	-	-	3	-	6
Totaal	42	13	10	16	29	5	115

Zoals uit tabel 1 afgeleid kan worden, is ruim de helft van de onderzochte bronzen voorwerpen (64 van de 115) afkomstig uit een natte context. In de literatuur over veen- en riviervondsten is door mij gezocht naar een mogelijke verklaring hiervoor. Dergelijke vondsten worden in de literatuur veelal aangeduid als depotvondsten. Dit zijn vondsten die bestaan uit een of meer voorwerpen die geen graf- of nederzettingvondsten zijn en die door menselijk handelen op hun plek terecht zijn gekomen. Uit deze definitie blijkt dat er zowel meervoudige als enkelvoudige depots voorkomen.

In de literatuur wordt bij depotvondsten onderscheid gemaakt tussen niet-rituele depots, depots die tijdelijke begraven zijn met de bedoeling om ze later weer op te graven (bewaarvondsten) en rituele depots, depots die bedoeld zijn als offers (votiefdepots). Niet-rituele depots bevinden zich vaak in droge grond en op geringe diepte. De locatie is vaak gemarkeerd door bijvoorbeeld een grote steen waardoor de verborgen voorwerpen gemakkelijk weer terug gevonden kunnen worden.

Rituele depots daarentegen worden vaak gevonden op plaatsen die moeilijk toegankelijk waren en waarvandaan ze ook moeilijk weer op te halen waren, zoals in veengebieden, rivieren, moerassen, dus vochtige gebieden, en rotsspleten. Dergelijke plaatsen lijken voor de toenmalige bevolking een speciale betekenis te hebben gehad. Behalve op moeilijk toegankelijke plaatsen komen rituele depots ook voor als secundaire depositie in grafheuvels, zonder begraving.

Zoals gezegd is ruim de helft van de door mij onderzochte vondsten afkomstig uit dergelijke vondstomstandigheden. Deze vondsten worden

dan ook door mij geïnterpreteerd als rituele depots, offers aan de goden. Ook bij de door Hielkema onderzochte bijlen is een zeer groot deel (ca. 2/3) afkomstig uit een dergelijke context en ook zij interpreteert deze vondsten als rituele depots. In de ons omringende landen komen ook veel depots van bronzen voorwerpen uit natte context voor die eveneens beschouwd kunnen worden als rituele depots.

Er kan geconcludeerd worden dat Noord-Nederland wat betreft de vondstcontext van bronsdepots aansluit bij wat bekend is over bronsdepots elders in Europa. In Noord-Nederland werden net als in andere gebieden in Europa tijdens de bronstijd bronzen voorwerpen ritueel gedeponeed, met name in veengebieden en rivieren. Bronzen bijlen vormden hierbij de grootste groep, gevolgd door de speerpunten.

Summary

A study was made of the find context of bronze spearheads, daggers, swords, knives, armlets and neckrings from the northern part of the Netherlands (provinces of Friesland, Groningen and Drenthe). Most of the armlets proved to be grave finds. The other objects, however, were mostly hoard finds from wet contexts. No objects were found within a settlement. Finds from wet environments are commonly thought to be ritual hoards, offerings to the gods, while hoards from dry ground seem to have been temporarily hidden with the intent of later recovery. This means that more than half of the objects in this study are to be interpreted as ritual deposits.

Literatuur

- Essink, M., 1996a. Rituele depositie van bronzen voorwerpen in Noord-Nederland. Doctoraalscriptie Vakgroep Archeologie Groningen
- Essink, M., 1996b. Katalogus bronzen voorwerpen in Noord-Nederland. Doctoraalscriptie Vakgroep Archeologie Groningen.
- Hielkema, J. B., 1994. Bronzen bijlen in Noord-Nederland. Doctoraalscriptie Vakgroep Archeologie Groningen.
- Hielkema, J. B., 1995. De vondstcontext van bronzen bijlen uit Noord-Nederland. *Paleo-aktueel* 6, 34-37.